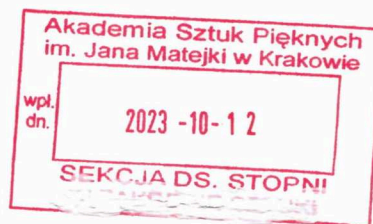

dr hab. Bogna Otto-Węgrzyn, prof. ASP
Akademia Sztuk Pięknych w Katowicach,
Wydział Projektowy
Katedra Projektowania Graficznego

Katowice 28.09.2023

Ocena pracy doktorskiej pani mgr Joanny Tyborowskiej, sporządzona w związku z postępowaniem o nadanie stopnia doktora w dziedzinie sztuki, w dyscyplinie sztuki plastycznej i konserwacja dzieł sztuki wszczętym przez Radę Wydziału Grafiki Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie.

Informacje o doktorantce:

Pani mgr Joanna Tyborowska jest absolwentką Wydziału Grafiki Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie. Studia odbyła w latach 2005–2010, uzyskując w latach 2008 i 2010 dyplomy, odpowiednio, licencjacki i magisterski, obydwa z zakresu grafiki projektowej, zrealizowane w pracowni Liternictwa i Typografii pod kierunkiem prof. Wojciecha Regulskiego.

Po zakończeniu studiów p. Joanna Tyborowska została zatrudniona na Wydziale Grafiki. Jej działalność dydaktyczna obejmowała współprowadzenie zajęć z zakresu podstaw liternictwa i typografii, form reklamowych, projektowania graficznego i plakatu. Od roku 2019 pani mgr Tyborowska pracuje na stanowisku asystentki w Pracowni Projektowania Plakatu prowadzonej przez prof. Michała Jandurę na Wydziale Grafiki ASP w Krakowie i współuczestniczy w prowadzeniu zajęć dla studentów od 3. do 5. roku studiów stacjonarnych. Aktywność dydaktyczna p. Joanny Tyborowskiej obejmuje ponadto stałą współpracę z Wydziałem Sztuki Akademii Nauk Stosowanych w Tarnowie, gdzie od 2012 r. doktorantka prowadzi przedmioty związane z podstawami liternictwa i typografii i grafiką wydawniczą, a od roku akademickiego 2022/2023 jest także promotorką dyplomów licencjackich.

Od momentu ukończenia studiów pani Tyborowska, pracuje także jako projektantka, jest autorką szeregu kompleksowych opracowań graficznych dla instytucji kultury, biur projektowych i klientów indywidualnych. Zamieszczone w dokumentacji reprodukcje projektów wydawniczych jej autorstwa potwierdzają zarówno kompetencje warsztatowe, jak i potencjał kreatywny autorki. Obszerny wykaz wystaw, wykładów, warsztatów, opublikowanych tekstów, a także uzyskanych nagród pozwalają stwierdzić, że p. Tyborowska ma w swoim dorobku znaczące dokonania projektowe i artystyczne. W latach 2010–2023 doktorantka wzięła udział w ponad 50 krajowych i zagranicznych wystawach zbiorowych (z czego znacząca część to międzynarodowe przeglądy plakatu), uczestniczyła też czynnie w konferencjach i wydarzeniach z dziedziny projektowania graficznego. W wymienionym okresie uzyskała

kilka nagród i wyróżnień za dokonania projektowe, z czego najbardziej znaczące wydają się nagroda główna w konkursie na projekt znaku graficznego PWSZ w Tarnowie (2015), nominacja projektu zespołowego „The Minotaur’s letters” do nagrody w kategorii „self-initiated projects” w ramach European Design Award w Talinie, Estonia (2023) oraz nominacja książki „Listy Minotaura do zakażonych” zrealizowanej we współautorstwie z prof. Andrzejem Bednarczykiem w konkursie „Najpiękniejsze polskie książki roku” organizowanym przez Polskie Towarzystwo Wydawców Książek (2023).

W „Portfolio” doktorantka zamieściła dodatkowo opisy tematów i reprodukcje prac zrealizowanych przez studentów Wydziału Sztuki Akademii Nauk Stosowanych w Tarnowie, w ramach prowadzonych przez nią zajęć. Odnosząc się, na tej podstawie, do rezultatów pracy dydaktycznej potwierdzam, że prace zrealizowane pod kierunkiem p. Joanny Tyborowskiej stanowią przykłady oryginalnych i profesjonalnych rozwiązań edytorskich. Szczególnie widocznym, wspólnym elementem prac studenckich jest – moim zdaniem – znaczne skupienie autorów na warstwie formalnej projektów. Cechę tę, dostrzegam także w postawie twórczej reprezentowanej doktorantką, dla której ekspresja wizualna wydaje się być istotnym elementem procesu projektowego.

Ocena pracy doktorskiej

Praca doktorska p. mgr Joanny Tyborowskiej to obszerny projekt interdyscyplinarny zatytułowany „Nieczytelność – dychotomia funkcji i formy w projektowaniu graficznym w oparciu o działania typograficzne i liternicze. Autorska interpretacja graficzna zjawiska wraz z opracowaniem i wydaniem tekstu.” Praca została zrealizowana pod opieką naukową prof. ASP Michała Jandury na Wydziale Grafiki Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie.

W skład przedstawionego do oceny zestawu prac wchodzi:

- opracowanie edytorskie rozprawy doktorskiej w formie książki artystycznej z towarzyszącą jej aplikacją *augmented reality* (rozszerzona rzeczywistość)
- zaprojektowane przez doktorantkę pudełko zawierające smartfon z zainstalowaną aplikacją oraz broszurą z instrukcją
- przestrzenna instalacja na bazie druku lentikularnego (praca udostępniona w formie dokumentacji fotograficznej)
- cykl plakatów promujących projekt (prace udostępnione w formie reprodukcji)

Zestaw uzupełniają publikacje zawierające:

- portfolio doktorantki
- opis projektu doktorskiego
- alternatywne opracowanie edytorskie rozprawy doktorskiej w formie tekstowej, przeznaczone do zapoznania się z jej treścią bez użycia dodatkowej aplikacji

Na wstępie czuję się w obowiązku zaznaczyć, że przesłana do oceny dokumentacja została przygotowana z niezwykle starannością. Każdy wchodzący w jej skład element – włączając opakowanie całości – został szczegółowo przemyślany i opracowany. Wszystkie publikacje zaprojektowano w jednakowym formacie 210 x 270 mm, z wykorzystaniem jednorodnej koncepcji wizualnej, spójnej kolorystyki i tego samego rodzaju oprawy introligatorskiej. Siatka publikacji zawierających opracowania tekstowe, charakteryzuje się szerokimi marginesami, wykorzystywanymi jako przestrzeń do umieszczania przypisów, ale także umożliwiającymi komfortowe skupienie uwagi na kolumnie tekstu, w której utrzymano wygodną,

optymalną szerokość wersów. Zaproponowane przez doktorantkę rozwiązania typograficzne nie budzą zastrzeżeń i spełniają swoją rolę, pozwalając na komfortowe, skupione, zapoznanie się z treścią dokumentów.

Dysertacja, której główny temat został umownie określony przez autorkę jako „nieczytelność”, jest obszerną analizą zależności pomiędzy formą tekstu, a jego percepcją. Doktorantka odnosi się do dość szerokiego spektrum zagadnień, umiejętnie dobierając i łącząc liczne teksty źródłowe. Praca oferuje zarówno szeroką perspektywę ujęcia tematu, dotyczącą np. fizjologicznych aspektów procesu widzenia i czytania, czy też analizę rozwoju metod komunikacji i ich wpływu na sposoby budowania narracji, jak i bardziej wnikliwe badania relacji tekst – odbiorca i autor – odbiorca wraz z szeregiem związanych z nimi szczegółowych zagadnień dotyczących czytelności (np. legibility/readability).

W pierwszej części pracy kilkakrotnie pojawia się humanistyczna refleksja, dotycząca funkcji pisma – materialnego śladu myśli – jako unikalnej formy łączności pomiędzy umysłami. Wyraża ją m.in. cytowana przez doktorantkę, Beatrice Warde: „to prawdziwa magia, że umieszczając czarne znaki na papierze, mogę prowadzić jednokierunkową konwersację z kimś całkiem obcym, na drugim krańcu ziemi”. Wizja języka jako narzędzia wymiany ulotnych stanów umysłu wydaje się stanowić jeden z istotnych punktów wyjścia dla koncepcji pracy doktorskiej p. Joanny Tyborowskiej, rozumianej również jako refleksja natury artystycznej.

Definiując funkcję typografii jako (znowu podążając za stwierdzeniem B. Warde) „przekazywanie myśli, idei, obrazów między umysłami” doktorantka analizuje z kolei cechy formalne projektów typograficznych. Kolejne rozdziały pracy odnoszą się do kanonicznych tekstów z dziedziny projektowania graficznego i stanowią sprawnie zaprezentowaną i trafnie skomentowaną konfrontację poglądów w tej kwestii. Konflikt pomiędzy zwolennikami dopracowanej, neutralnej typografii, której celem jest sformatowanie tekstu w sposób umożliwiający czytelnikowi komfortowe zapoznanie się z treścią i skupienie na intelektualnej warstwie przekazu, a postmodernistycznymi anarchistami, walczącymi o uwagę odbiorcy prowokacyjną i niekiedy lekceważącą intencje autora formą, przedstawiony jest przez doktorantkę raczej w formie relacji niż oceny postaw. Odnoszę wrażenie, że autorka dysertacji traktuje z koniecznym zrozumieniem funkcjonalne aspekty typografii, dostrzega jednak także potencjał komunikacyjny zdekonstruowanego tekstu, wskazując np. na jego ideowe związki z rozwojem ekspresji języka, czy wizualną manifestacją niepokornych postaw społecznych.

Podsumowując swoje rozważania p. Joanna Tyborowska stwierdza, że „typografia stoi w swoistym rozkroku [...] pomiędzy tym, co uporządkowane, uniwersalne, a tym, co intuicyjne i autorskie; pomiędzy logicznie argumentowanymi rozwiązaniami, egzekwowanymi z techniczną perfekcją, a potrzebą ekspresji podpartej wolą innowacyjności, noszącej ślad autora.” W dalszej części wywodu – powołując się m.in. na teksty wybitnego projektanta krojów pism i wykładowcy akademickiego, Gerarda Ungera oraz znakomitego typografa, twórcy Międzynarodowego Stowarzyszenia Typograficznego ATypl, Charles’a Peignot – doktorantka zwraca uwagę na możliwość rozróżnienia „typo-vision”, czyli dynamicznych kompozycji literackich, wykorzystywanych w projektach krótkich komunikatów i „typo-lecture”, czyli typografii czytelniczej, przeznaczonej do głębokiej lektury tekstów ciągłych. To kontekstowe ujęcie, proponujące kompromis między skrajnymi biegunami postaw, stanowi bezpośrednio nawiązanie do zawartej w tytule pracy „dychotomii funkcji i formy” i w pewien sposób zwalnia autorkę z konieczności opowiadania się po którejś ze stron.

Końcowa część dysertacji odnosi się do sytuacji współczesnej. Doktorantka omawia m.in aktualne trendy estetyczne, inspirowane typografią wernakularną i estetyką lat 90. (brutalizm). Ostatni rozdział odnosi się do zmian w sposobach percepcji treści, wynikających ze zmian technologicznych (druk/nośniki cyfrowe). Powołując się na wprowadzone przez Marc'a Prensky w 2001 r. pojęcia „cyfrowych tubylców” i „cyfrowych imigrantów” autorka odnosi się przede wszystkim do tych pierwszych – osób urodzonych po roku 1980 – traktujących środowisko cyfrowe jako główną, naturalną platformę komunikacji. Doktorantka dość pesymistycznie ocenia wpływ mediów elektronicznych na ich użytkowników. Tekst kończy się cytatem autorstwa Marshalla McLuhan'a określającym skutki rewolucji technologicznej jako „bezprecedensowy kryzys w dziejach ludzkości”. Niewesołą konstatację autorki potwierdza niestety wiele prowadzonych współcześnie badań, z których wynika, że młodsze pokolenia, przystosowując percepcję do specyfiki nośników multimedialnych praktycznie tracą zdolność „głębokiego czytania” i interpretacji długiego tekstu, co może skutkować, trudnym obecnie do precyzyjnej oceny, głębokim kryzysem edukacji.

Warto jednak pamiętać, że technologie cyfrowe zaoferowały użytkownikom także szeroki dostęp do nowej generacji urządzeń mobilnych, efektywnie zastępujących tradycyjną książkę, umożliwiających nie tylko komfortowy odbiór treści, ale także dostosowanie parametrów tekstu do indywidualnych potrzeb. Powszechna praktyka digitalizacji zbiorów otworzyła też dla szerokiej publiczności światowe zasoby naukowe i zbiory biblioteczne, a nowe rozwiązania technologiczne umożliwiły aktywną partycypację w życiu kulturalnym grupom użytkowników wykluczonym wcześniej np. ze względu na fizyczną niepełnosprawność. Wbrew pierwotnym prognozom, media cyfrowe nie spowodowały też całkowitej rezygnacji z tradycyjnego druku, choć wpłynęły na zmianę statusu publikacji drukowanych. Jednym z efektów tej zmiany jest rozwój niskonakładowych publikacji niezależnych, autorskich książek będących autonomicznymi dziełami sztuki. Do tego typu prac zaliczyć można również publikację doktorantki, stanowiącą część pracy praktycznej. Być może więc trzeba przywołać inną myśl McLuhan'a, mówiącą, że nowsze media z reguły rozwijają wcześniejsze rozwiązania w nowej formie i mieć nadzieję, że jako ludzkość znajdziemy sposoby zachowania intelektualnego potencjału komunikacji przy użyciu pisma.

Na koniec odniosę się do praktycznej części pracy doktorskiej pani mgr Joanny Tyborowskiej, będącej projektem interdyscyplinarnym, składającym się ze wspomnianej wyżej książki, uzupełniającej ją aplikacji oraz przestrzennej instalacji na bazie druku lenticularnego i cyklu plakatów.

W tekście wprowadzającym, zamieszczonym na początku publikacji, autorka pisze m.in.: „współcześnie w działaniach interdyscyplinarnych, w których litera pojawia się na pograniczu różnych mediów, nieszablonowe liternicze realizacje otwierają przed odbiorcą nowe obszary wizualnych przeżyć, przesuwając granicę tego, co postrzegamy jako czytelność znaku. Im większa elastyczność w przekładzie idei litery na formę wizualną, tym, zwiększająca się z czasem, akceptacja nowego, społecznego kodu. Przekraczanie kolejnych granic w sposobie postrzegania tekstu wpływa na nieustająco rozwijającą się percepcję wzrokową i kształtuje nie tylko to, jak postrzegamy znak literniczy, ale również to, jak odbieramy tekstową wymianę myśli w jej kolejnych zróżnicowanych odsłonach.” Stwierdzenie to odczytuję jako założenie artystyczne projektu doktorskiego.

Książka

Książka, stanowiąca według deklaracji autorki główny element zestawu, ma formę publikacji w twardej oprawie z otwartym grzbietem, w formacie 210 x 270 mm. Proporcje formatu nawiązują, według założeń

projektowych, do proporcji popularnych tabletek. Szczególną uwagę zwraca pokrycie okładki ciężką, reliefową kompozycją z czarnego, połyskującego tworzywa, co – według założeń autorki – z jednej strony budzi skojarzenia ze współczesnym urządzeniem multimedialnym, z drugiej – z inkrustowaną oprawą wczesnych kodeksów. Projekt wnętrza książki przywołuje wizualne skojarzenia z projektami nurtu dekonstrukcji, osobiście widzę w nim np. pewne stylistyczne pokrewieństwo z „My Way to Typography” Wolfganga Weigarta. Zawarte na ponad 130 stronach czarno-białe kompozycje, budowane głównie z fragmentów glifów, urywków tekstu i prostych form geometrycznych stanowią przykłady dynamicznych, zróżnicowanych układów graficznych.

Pierwszy raz zapoznałam się z książką bez użycia aplikacji. Oglądana w tej wersji publikacja jest ciekawą podróżą wizualną i jako doświadczenie estetyczne budzi uznanie dla kompozycyjnego wyczucia i twórczej inwencji autorki. Muszę jednak przyznać, że z pewnym zaskoczeniem przyjęłam fakt, że książka zatytułowana „Niezczytelność – dychotomia funkcji i formy w projektowaniu graficznym w oparciu o działania typograficzne i liternicze” oferuje w pełni czytelny skład tekstu, którego lektura, w praktyce, nie nastręcza większych trudności niż lektura (*nota bene* bardzo dobrze złożonego) tekstu dysertacji, dostępnego w komplecie dokumentacji doktorskiej. Przyznaję, że po autorce świetnej pracy pisemnej, przedstawiającej nowatorskie, a nawet anarchistyczne podejście do typografii podświadomie spodziewałam się rozwiązań zgodnych raczej z określeniem J. Derridy „Dekonstrukcja jest odkrywczą albo nie ma jej wcale; nie zadowala się ona metodycznymi procedurami, otwiera przejście”. Tymczasem w książce doktorantki „płynna” kolumna tekstu ciągłego złożonego na większości stron tym samym krojem i stopniem pisma, co prawda stanowi integralny element wizualnych kompozycji rozkładówek, ale ze względu na swoją stosunkowo powtarzalną formę skupia na sobie uwagę czytelnika, oddzielając się od pozostałych elementów kompozycji, które wydają się pełnić funkcję głównie estetyczną. Można więc odnieść wrażenie, że dychotomia funkcji i formy zostaje sprowadzona do relacji między czytelną kolumną tekstu, a dekoracyjną kompozycją literniczą w tle. Odstępstwa od tego założenia stanowią pojedyncze rozkładówki, przykładowo: 86–87; 94–95; czy strona tytułowa rozdziału 7. („Kod komunikacji”). W tych rozwiązaniach warstwa estetyczna projektu bezpośrednio łączy się z warstwą „komunikującą”, co wydaje mi się jednak rozwiązaniem bardziej aktywizującym użytkownika, więc lepszym.

Książka oglądana z wykorzystaniem aplikacji wzbogaca projekt o kolejne aspekty wizualne i ideowe. Wirtualne ilustracje, dostępne w dodatkowej warstwie projektu, stanowią oczywiście istotny materiał referencyjny, wprowadzają też kolejny walor estetyczny do poszczególnych rozkładówek. Kolejny poziom narracji, wymusza też na czytelniku konieczność dłuższego skupienia na prezentowanej treści. Wykorzystanie elementów rozszerzonej rzeczywistości doceniam jednak przede wszystkim w kategoriach koncepcji artystycznej, w której można interpretować je jako symboliczny łącznik pomiędzy tradycyjną książką kodeksową, a współczesną komunikacją w sieci.

Przestrzenna instalacja na bazie druku lenticularnego i cykl plakatów

Stosunkowo trudno mi odnieść się do pozostałych elementów projektu, nie mając szczegółowej wiedzy na temat ich wzajemnych relacji. Nie jestem pewna, czy instalacja i zestaw plakatów były eksponowane w tej samej przestrzeni wystawienniczej wraz z książką i jakie były ich ewentualne wzajemne relacje. Na podstawie opisu i dokumentacji fotograficznej odnoszę wrażenie, że instalacja nie miała w swoich

założeniach dodatkowej warstwy narracyjnej (np. antagonistycznego znaczenia wymieniających się znaków lub układania się liter w konkretny komunikat), a jej koncepcja polegała przede wszystkim na wizualnej interpretacji szumu informacyjnego i była rodzajem symbolicznej manifestacji artystycznej. Stosunkowo enigmatycznym elementem są dla mnie plakaty reklamujące projekt, nie posiadające (przynajmniej w skali dostarczonej w dokumentacji) żadnych czytelnych treści informacyjnych. Ich formę odczytuję więc przede wszystkim w kategorii idei artystycznej obrazującej globalne problemy komunikacyjne.

Konkluzja

Po przeanalizowaniu rozprawy doktorskiej zatytułowanej „Nieczytelność – dychotomia funkcji i formy w projektowaniu graficznym w oparciu o działania typograficzne i liternicze. Autorska interpretacja graficzna zjawiska wraz z opracowaniem i wydaniem tekstu.” oraz dokumentacji dorobku p. mgr Joanny Tyborowskiej, stwierdzam, że przedłożona mi do oceny praca stanowi oryginalne, zrealizowane z dużą wrażliwością interdyscyplinarne dzieło, sytuujące się na pograniczu działalności użytkowej i artystycznej. Szczególnie wysoko oceniam dysertację autorstwa p. Tyborowskiej, będącą doskonale zredagowanym opracowaniem z obszaru teorii projektowania graficznego. Rekomenduję wydanie tej pracy i wykorzystanie jej jako materiału dydaktycznego. Pozostałą część pracy doktorskiej, określoną przez autorkę jako „interpretacja graficzna zjawiska” rozpatruję przede wszystkim w kategoriach udanego projektu artystycznego, umiejętnie wykorzystującego doświadczenie projektowe i kompetencje technologiczne autorki w dziedzinie szeroko pojętej grafiki wydawniczej. Projekt, nie mający na celu wypracowania określonych rozwiązań funkcjonalnych, jest osobistą interpretacją asocjacji kulturowych i estetycznych związanych z formą i funkcją litery, w tym refleksji nad fundamentalną rolą pisma w komunikacji intelektualnej. Treści te wydają się szczególnie znaczące w kontekście dynamicznie zmieniających się współczesnych metod percepcji tekstu i strategii lektury i identyfikowanych w tym obszarze zagrożeń. Potwierdzam, że przedstawiona do oceny rozprawa doktorska spełnia kryteria określone w art. 13 pkt 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym i z pełnym przekonaniem wnioskuję o nadanie pani mgr Joannie Tyborowskiej stopnia doktora w dziedzinie sztuki w dyscyplinie sztuki plastyczne i konserwacja dzieł sztuki. Jednocześnie, biorąc pod uwagę zakres opracowania merytorycznego i wysoką jakość artystyczną projektu, wnioskuję o wyróżnienie rozprawy doktorskiej p. mgr Joanny Tyborowskiej.

